

TŁUMACZENIE W PRAWIE AUTORSKIM

Jakub M. Doliński

TŁUMACZENIE W PRAWIE AUTORSKIM

Jakub M. Doliński

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

SERIA **MONOGRAFIE**

**Wydanie publikacji zostało dofinansowane przez
Kancelarię Prawną Marcin Adamczyk, Jerzy Jankowski, Marta Wojsa i Partnerzy s.c.**

Stan prawny na 25 września 2020 r.

Recenzent
Dr hab. Katarzyna Grzybczyk, prof. UŚ

Wydawca
Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący
Tomasz Pietrzak

Opracowanie redakcyjne
Elżbieta Lipińska

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8223-216-5
ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

*Niniejszą pracę dedykuję
moim Rodzicom*

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
Wstęp	15
Rozdział I	
Pojęcie i rodzaje tłumaczenia	21
1. „Na początku było słowo”. Uwagi wprowadzające	21
2. Czym jest tłumaczenie? Próba definicji	23
3. Rodzaje przekładu	24
3.1. Przekład literacki i poetycki	24
3.2. Przekład naukowy	25
3.3. Przekład prawniczy	26
3.4. Przekład filmowy	27
3.4.1. Dubbing	27
3.4.2. Lektor	29
3.4.3. Napisy	30
3.4.4. Redundancja	30
3.4.5. Egzotyzacja	31
3.4.6. Komizm	32
4. Tłumaczenia ustne	32
5. Nieprzekładalność	34
Rozdział II	
Tłumaczenie jako utwór w prawie autorskim	41
1. Kształtowanie się ochrony tłumaczeń na ziemiach polskich. Szkic problematyki	41

1.1. Prawa do tłumaczeń na ziemiach polskich przed okresem zaborów	42
1.2. Zabór rosyjski	44
1.3. Zabór pruski	46
1.4. Zabór austriacki	48
1.5. Konwencje międzynarodowe	49
1.6. Ustawodawstwo polskie do 1994 r.	52
2. Obowiązująca ustawa o prawie autorskim. Definicja utworu	54
3. Tłumaczenie jako utwór zależny	58
4. Proces tłumaczenia	60
5. Warstwowa budowa dzieła – forma zewnętrzna i wewnętrzna	63
6. Oryginalność tłumaczenia	65
7. Indywidualność tłumaczenia	68
8. Tłumaczenie a adaptacja	71
9. Tłumaczenie jako dzieło z zapożyczeniami	74
10. Współautorstwo tłumaczenia	78
10.1. Kolidzja praw podmiotowych	78
10.2. Komentarze do tłumaczenia a współautorstwo	83
10.3. Korekta i konsultacja tłumaczenia a współautorstwo	85
11. Tłumaczenie a dozwolony użytek osobisty i publiczny	88
11.1. Instytucja dozwolonego użytku	88
11.2. Tłumaczenia a dzieła osierocone oraz utwory nie dostępne w obrocie handlowym	90
11.3. Tłumaczenia przedruków prasowych	93
12. Umowy dotyczące tłumaczeń	95

Rozdział III

Tłumaczenie a autorskie prawa osobiste	105
1. Prawo do oznaczenia tłumacza jako autora przekładu	106
1.1. Prawo do anonimowości	109
1.2. Tłumaczenie tytułu	113
2. Tłumaczenie a integralność dzieła	116
2.1. Granice integralności	117
2.2. Audiodeskrypcja a integralność	122

2.3. Ścieżka dźwiękowa a integralność utworu	123
2.4. Spoilerowanie w tłumaczeniu jako naruszenie integralności utworu	129
2.5. Poprawność polityczna i obyczajowość a integralność tłumaczenia	130
2.6. Naruszenie integralności tłumaczenia	136
3. Niewłaściwe i błędne tłumaczenia	139
3.1. Wierność tłumaczenia	139
3.2. Wierność a przekład stylu	141
3.3. Krytyka pracy tłumacza	142
3.4. Obowiązek rzetelności tłumacza	144
3.5. Błędy w sztuce	148
3.6. Tłumaczenie tłumaczenia	153
3.7. Swoboda twórcza a integralność	156
4. Plagiat tłumaczenia	157
4.1. Tłumaczenie na bazie innego przekładu i kontynuacja tłumaczenia	166
4.2. Autoplgiat tłumaczenia	167

Rozdział IV

Koncepcja utworu autonomicznego	173
1. Uwagi wprowadzające	173
2. Filozofia <i>mimesis</i>	177
3. Teoria <i>skoposu</i>	179
4. Imitacje i parafrazy	183
5. Dzieło autonomiczne	185
6. Tłumaczenie lepsze niż oryginał – różnica jakościowa jako przesłanka utworu autonomicznego	190
7. Tłumaczenie, które przestało być tłumaczeniem – utwór autonomiczny jako podgatunek dzieła inspirowanego	200
8. Ustalenie charakteru utworu autonomicznego – kiedy pęka łańcuch zależności?	206
9. Tłumaczenie symultaniczne jako utwór autonomiczny	218
10. Tłumaczenie lepsze niż oryginał, lecz nadal tłumaczenie – współautorstwo jako kompromis pomiędzy utworem zależnym a utworem stanowiącym	220

11. Zagrożenia niesione przez koncepcję dzieła autonomicznego	223
12. Podsumowanie rozważań dotyczących koncepcji utworu autonomicznego	226

Rozdział V

Tłumaczenia nietypowe i rubieże strefy autorskoprawnej	229
1. Tłumaczenia nietypowe	229
1.1. Języki sztuczne	229
1.2. Tłumaczenie środowiskowe	232
1.3. Neologizmy i dźwiękonaśladownictwo	233
2. Tłumaczenie dosłowne	238
3. Tłumaczenia przedmiotu nieobjętego ochroną autorskoprawną	239
4. Tłumaczenia niebędące utworem w rozumieniu prawa autorskiego	241
5. Tłumaczenia wytworów wyłączonych z prawa autorskiego	247
6. Tłumaczenie jako rekonstrukcja utworu	252

Rozdział VI

Tłumaczenia specjalistyczne	261
1. Lektor jako artystyczny wykonawca tłumaczonego tekstu	261
2. Tłumaczenia dla osób niepełnosprawnych	262
3. Przekład arii operowych	264
4. Nieoficjalne tłumaczenia i ich rozpowszechnianie w Internecie	269
4.1. Udostępnianie w sieci internetowej napisów do filmów	271
4.2. Napisy filmowe a dozwolony użytek prywatny	279
4.3. Napisy filmowe a dozwolony użytek publiczny	281
4.4. Odpowiedzialność karna <i>fansubbera</i>	283
5. Tłumaczenia komputerowe	283
5.1. Lokalizacja oprogramowania	285
5.2. Komputerowe programy translatorskie	287
5.3. Google Translate	293

6. Tłumaczenie testów psychologicznych	299
7. Karta tłumacza a prawo autorskie	302
8. Tłumaczenie w prawie anglosaskim – polityczny spór systemów prawnych	304
8.1. Brytyjskie prawo autorskie	304
8.2. Indyjskie prawo autorskie	306
Podsumowanie	309
Bibliografia	313

WSTĘP

Omówienie tytułowej tematyki nie jest zadaniem łatwym, bowiem wyobrażenia tłumaczy dotyczące prawa autorskiego bywają nierzadko równie odmienne jak wiedza prawników na temat przekładoznawstwa, w związku z czym zaproponowanie w niniejszym opracowaniu pewnych rozwiązań prawnych wzbudzi, mam nadzieję, zainteresowanie zarówno jednych, jak i drugich lub nawet obu środowisk. Zajmujący się omawianą problematyką zauważają słusznie, że „pogranicze różnych dyscyplin – z jednej strony opartych na języku artystycznym, a z drugiej na literze prawa – oznacza łączenie odmiennych, chociaż niekoniecznie sprzecznych żywiołów. Mimo wielu różnic co do przedmiotu badań obydwu dziedzin można jednak dostrzec pomiędzy nimi punkty styczne”¹. Istnieli wszak wybitni badacze obu tych dziedzin, np. J. Pieńkos, który jako prawnik i tłumacz wykładał na uniwersytetach europejskich języki obce oraz prawo, co pomagało mu w ocenie nakładających się na siebie kwestii prawnych oraz translatologicznych.

Pomimo istotnej, jak się wydaje, wagi problematyki związanej z prawnym losem tłumaczeń tematyka ta była dotychczas w Polsce przedmiotem jednej monografii – z 1973 r. – *Tłumaczenia i jego twórcy w polskim prawie autorskim* J. Błęszyńskiego, i została przybliżona w datowanej na 1976 r. pracy E. Traple *Dzieło zależne jako przedmiot prawa autorskiego*. Chociaż obie te publikacje mają ogromne znaczenie dla doktryny, dotyczą stanu prawnego poprzedniej epoki – zarówno w sensie ustrojowym, jak i prawnym. Wielość zachodzących w otaczającej nas rzeczywistości zmian, które przez ostatnie dekady przyniosły gwałtowny rozwój no-

¹ G. Ojcewicz, *Epitet jako cecha idiolektu pisarza*, Katowice 2002, s. 377.

wych technologii oraz szereg reform prawnych, sprawia, że tematyka tłumaczeń w prawie autorskim wymaga nowego opracowania, dostosowanego do współczesnych realiów. Uwzględniając powyższe aspekty, za tezę badawczą niniejszej pracy postawiłem wykazanie, że wbrew treści art. 2 ust. 1 ustawy z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1231 ze zm.) tłumaczenie może występować w formach innych niż opracowanie (dzieło zależne), jak również nie być w ogóle przedmiotem prawa autorskiego.

Termin „tłumaczenie” oznacza zarówno proces dokonywania przekładu, jak i jego efekt w postaci przetłumaczonego już utworu. Choć w nauce przekładoznawstwa zaznacza się różnice między zwrotami „tłumaczenie” i „przekład”², to jednak nauka prawa traktuje oba te terminy jako równoznaczne³, dlatego w dalszych wywodach będę posługiwał się nimi zamiennie⁴. Niniejsza praca poświęcona jest problematyce prawnoautor-

² Czasownik „tłumaczyć” wskazuje się jako odpowiednik łacińskiego *interpretor*, czyli „wyjaśniam”, „rozumiem”, „rozstrzygam”, podczas gdy wobec „przekładam” należałoby użyć określenia *transfero* (w formie imiesłowowej *translatum*, co dało podstawę terminom „translacja” czy „translator”). W efekcie można przyjmować, że proces mechanicznego przekładania z jednego języka na drugi nie jest równoznaczny z tłumaczeniem jako „wyjaśnianiem” czy „rozstrzygnięciem” danego tekstu – zob. A. Barańczak, *Ocalone w tłumaczeniu*, Poznań 1992, s. 15. Dawna myśl włoskiej szkoły przekładu odróżniała tłumaczenie (*ispianatione*) od przekładu (*tradottione*), wskazując, że to pierwsze może zachodzić zarówno w obrębie jednego, jak i pomiędzy dwoma językami, podczas gdy przekład funkcjonuje wyłącznie jako przenoszenie treści z jednego języka w obręb innego. Dla pojęcia tłumaczenia (*ispianatione*) stosuje się synonimy *interpretatione*, *ispositione*, *commentario*, *narratione*, *isplicatione* jako związane bardziej z czynnością wykładania treści niż oddawania słów lub stylu – zob. A. Fulińska, *Naśladowanie i twórczość. Rensansowe teorie imitacji, emulacji i przekładu*, Wrocław 2000, s. 255.

³ „Tłumaczenie – przekład tekstu (utworu, dzieła) z jednego języka na inny język/i” – zob. A. Szewc, *Leksykon własności przemysłowej i intelektualnej*, Kraków 2003, s. 248.

⁴ „Należy zauważyć, że każdy akt mowy jest procesem twórczym, a nie zwykłym zakodowaniem określonego znaczenia w tekście. Przekład rozumiany jako proces jest twórczością oryginalną, natomiast jako dzieło przekład jest reprodukcją (często artystyczną). W tym kontekście można powiedzieć, że słowo *przekład* jest czasownikiem (proces) i zarazem rzeczownikiem (przetłumaczone dzieło)” – zob. J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*, Kraków 2003, s. 153.

skiej tłumaczenia w odniesieniu do każdej jego postaci z jednoczesnym uwzględnieniem badań intertekstualności⁵.

Rozdział I stanowi wprowadzenie do tematyki przekładoznawstwa. Przedstawiłem w nim ogólną charakterystykę podstawowych rodzajów tłumaczeń oraz zjawiska mające na nie znaczący wpływ (nieprzekładalność, egzotyzacja, komizm), co parokrotnie zostanie powtórzone w dalszych rozdziałach, już na tle prawnym. Zjawiska te mają duży wpływ na ustalenie charakteru tłumaczenia oraz na zakwalifikowanie powstałego przekładu do danego gatunku dzieła autorskoprawnego – mogą stanowić podstawę do usprawiedliwienia pewnych działań tłumacza, jak również wywoływać szereg skomplikowanych skutków prawnych.

W rozdziale II omówiłem najważniejsze aspekty tłumaczenia z punktu widzenia prawa autorskiego. Rozpocząłem od przedstawienia historii prawnej ochrony tłumaczeń w Polsce. Omówiłem w nim jej zarysy od I Rzeczypospolitej, przez kodyfikacje okresu zaborów, po ustawy o prawie autorskim w II Rzeczypospolitej oraz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, co pozwoliło na zobrazowanie jej ewolucji. Wprowadzenie do tematyki stanowi przedstawienie utworu, jednak ze względu na ogrom możliwości jego omówienia na tle prawa własności intelektualnej ograniczyłem się do zaznaczenia najistotniejszych kwestii. W dalszej kolejności skupiłem się na prezentacji tłumaczenia jako najbardziej rozpoznawalnym przykładzie dzieła zależnego. Opisałem też kluczowy dla tytułowej problematyki proces dokonywania przekładu oraz koncepcje warstwowej budowy dzieł z podziałem na zewnętrzną i wewnętrzną formę, jak również kluczowe aspekty omawiania tłumaczenia jako utworu w prawie autorskim: jego oryginalności oraz indywidualności. Po przedstawi-

⁵ Intertekstualność w uogólnieniu oznacza w literaturoznawstwie badanie relacji pomiędzy porównywanymi tekstami ze szczególnym uwzględnieniem bezpośrednich odniesień; należy tu zaznaczyć, że nie istnieje jedna zgodna definicja intertekstualności. Koncepcja G. Genette'a zakłada w tej mierze obecność jednego tekstu w drugim poprzez cytaty, plagiat lub aluzję, podczas gdy koncepcja E. Kasperskiego wskazuje przekład jako jedną z podstawowych form intertekstualności. Według H. Markiewicza natomiast intertekstualność jest tworzącą się wewnątrz jednego tekstu interakcją tekstową wskazującą, w jaki sposób tekst odczytuje historię i umieszcza się w niej – zob. H. Markiewicz, *Literaturoznawstwo i jego sąsiedztwa*, Warszawa 1989, s. 198.

niu różnic pomiędzy tłumaczeniem a adaptacją i problematyki dzieła z zapożyczeniami omówiłem ważną kwestię współautorstwa przekładu. Pragnę nadmienić, że uwag tu zawartych nie ograniczyłem do aspektów związanych ze współpracą kilku tłumaczy, co raczej powstającym coraz częściej wątpliwościom dotyczącym uznaniowości udziału osób trzecich jako współtwórców przekładu. Chodzi tu o recenzentów, autorów komentarzy merytorycznych/edytorskich do tłumaczenia czy wreszcie korektorów i konsultantów wspierających tłumacza w jego pracy. W dalszej kolejności omówiłem najważniejsze formy dozwolonego użytku przekładu. Na zakończenie rozdziału przedstawiłem charakterystykę najistotniejszych aspektów względem umów dotyczących tłumaczeń – tematyka ta nie została szerzej omówiona, gdyż problematyka ta nie jest przedmiotem niniejszej pracy.

W rozdziale III przedstawiłem najważniejsze kwestie prawne związane z dobrami autorskimi tłumacza oraz autora utworu przekładanego, które są kluczowe dla tez badawczych niniejszego opracowania, w szczególności dla omówienia możliwości budowy tłumaczenia na tle prawa autorskiego. W odróżnieniu od autorskich praw osobistych nie poświęciłem osobnego rozdziału prawom majątkowym do tłumaczeń, gdyż ich tematyka pojawia się w mojej pracy wielokrotnie podczas omawiania nieodłącznie zintegrowanych z nimi pozostałych zagadnień problematyki przedmiotu (np. w przypadku szeroko pojmowanej integralności utworu realizującej założenia art. 49, 55 i 58 pr. aut.). W rozdziale tym przedstawiłem kwestie prawa do oznaczenia przekładu nazwiskiem oraz tytułem, którego tłumaczenie również jest kluczowe dla prawa autorskiego. Dalej opisałem płaszczyzny zachowania i naruszenia integralności utworu pierwotnego, zarówno w przekładzie, jak i do przekładu. Omówiłem w nim dodatkowo trudności tłumacza typowe dla XXI wieku, takie jak poprawność polityczna czy zjawisko spoilerowania. Następnie przedstawiłem prawne aspekty usprawiedliwienia i konsekwencji popełnianych przez tłumacza błędów w sztuce translacyjnej. Na zakończenie rozdziału III omówiłem interesujące dla prawa autorskiego zjawisko plagiatu tłumaczenia wraz z jego szczególną formą w postaci autoplagiatu.

Rozdział IV poświęciłem problematyce dotąd nieomawianej w doktrynie, tj. tłumaczenia, które zatraciło charakter przekładu i w efekcie – zależność względem leżącego pierwotnie u podstaw pracy – dzieła macierzystego. Zaproponowałem – zapewne dyskusyjną – koncepcję podgatunku nowego dzieła w prawie autorskim: utworu autonomicznego. We wstępie do tego rozdziału określiłem najważniejsze założenia tej propozycji, opartej na platońskich założeniach filozoficznych *mimesis* oraz vermeerowskiej teorii *skoposu*. Dalej opisałem utwór autonomiczny jako możliwy podgatunek dzieła inspirowanego wraz ze sposobami ustalenia jego charakteru, gdzie główną rolę – obok oryginalności i indywidualności – odgrywałaby jakość utworu. Świadom kontrowersji wobec tej koncepcji, na zakończenie zaznaczyłem ryzyko związane z nią oraz zagrożenie, jakie może nieść.

Rozdział V jest w pewnym sensie przedłużeniem poprzedniego, gdzie omówiłem zagadnienia związane ze szczególnie nowatorskimi formami tłumaczeń, które jednak w odróżnieniu od utworów autonomicznych nadal pozostają przekładem, tj. języków sztucznych, tłumaczeń środowiskowych oraz wyjątkowych neologizmów. Skupiłem się tu również na pograniczach strefy prawa autorskiego, a zatem przekładach, które nie są objęte ochroną autorskoprawną lub stanowią tłumaczenie komunikatów językowych pozostających poza możliwością uznania za utwór autorskoprawny.

Rozdział VI dotyczy zagadnień szczególnych, wymagających osobnej analizy i komentarza: m.in. współczesnych problemów tłumaczeń w prawie autorskim (tj. tłumaczeń programów komputerowych, przekładów online czy nieoficjalnych tłumaczeń do filmów umieszczanych w sieci internetowej). Omówiłem także kwestie specjalistycznych przekładów, tj. tłumaczeń dla osób niepełnosprawnych, przekładów arii operowych czy tłumaczeń testów psychologicznych. W pracy tej nie budowałem osobnych rozdziałów dla przedstawienia zagranicznych systemów prawa autorskiego – najistotniejsze stanowiska obcej doktryny prawnej oraz orzecznictwa włączałem do odpowiednich wywodów poszczególnych rozdziałów, zgodnie ze szczegółowymi aspektami problematyki tłumaczeń w prawie autorskim, których dotyczyły. Jednak na zakończenie, ze względu na nietypowość zjawiska, przedstawiłem w drodze wyjątku

założenia brytyjskiego (i indyjskiego) prawa autorskiego dotyczącego tłumaczeń jako „konflikt” systemów prawnych odzwierciedlający również walkę polityczną.

Jak zaznacza J. Pieńkos, „problem uznania działalności przekładowej za reprodukcję lub za twórczość oryginalną stanowi od wielu lat przedmiot sporów i dyskusji między tłumaczami i ich stowarzyszeniami a władzami państwowymi”⁶.

W niniejszej pracy analizuję utwór/tłumaczenie zarówno jako kategorię dzieła zależnego, jak i utworu samoistnego.

⁶ J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa...*, s. 392.

Rozdział I

POJĘCIE I RODZAJE TŁUMACZENIA

1. „Na początku było słowo”. Uwagi wprowadzające

Sztuka przekładu języków obcych sięga kilku tysięcy lat p.n.e., gdy na terenie Bliskiego Wschodu dochodziło do coraz częstszej wymiany kulturowej, czego dowodami są zachowane ówczesne tłumaczenia z sumeryjskiego na akadyjski¹. Zróznicowanie językowe na płaszczyźnie handlowej czy dyplomatycznej wymuszało przyswajanie wiedzy na temat odmiennej mowy. Pierwszy raz na problematykę znaczenia tłumaczeń zwrócono uwagę w biblijnym opisie budowy wieży Babel. Tłumaczenia Biblii miały notabene decydujący wpływ na rozprzestrzenienie się chrześcijaństwa na świecie, a ich różne wersje były czynnikiem nie tylko spajającym społeczności, lecz także wywołującym olbrzymie konflikty. Dokonane przez M. Lutra tłumaczenie Biblii spotkało się z krytyką; zarzucano mu uzupełnienie przekładu nowymi zwrotami, nieobecnymi w oryginale, co tłumacz usprawiedliwiał: „dodałem pewne wyrazy, aby uczynić przekład jaśniejszym”².

Już św. Hieronim (patron tłumaczy) zaznaczał, że „tłumacząc, z wyjątkiem Pisma Świętego, gdzie i porządek słów jest tajemnicą, wyra-

¹ O. Wojtasiewicz, *Wstęp do teorii tłumaczenia*, Warszawa 2007, s. 11.

² J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa...*, s. 56.

żalem nie słowo słowem, lecz myśl myślą”³, czym zwracał uwagę na problematykę tłumaczenia dosłownego, a także integralności utworu tłumaczonego jako pewnego rodzaju *sacrum*. Tłumaczenia dosłowne ksiąg religijnych odbijały się szerokim echem w dziejach po dziś dzień, czego przykładem mogą być różne interpretacje Koranu.

Na wady tłumaczeń dosłownych zwrócił uwagę już w pierwszym tysiącleciu przed naszą erą Horacy w swym dziele *Ars poetica*: „Wiernym będąc tłumaczem nie troszcz się o to, by oddać słowo w słowo pierwowzór”. Cycezon zaś wskazywał: „Dokonując przekładu, starałem się postępować nie jak tłumacz, lecz jak mówca, zachowując te same myśli i ich kształt, to znaczy jakby figury myśli, w słowach zgodnych z naszą praktyką językową. Nie uważałem za konieczne tłumaczyć wyraz po wyrazie – oddawałem natomiast ogólny styl i siłę języka”⁴ – tak narodziło się tłumaczenie znaczeniowe. W okresie średniowiecza najczęściej tłumaczonymi w Europie dziełami pozostawała literatura religijna, przekładana z łaciny na języki krajowe przez zakonników zobligowanych do życia w skromności, w związku z czym ich autorstwo nie podlegało choćby oznaczeniu (wyjątki zdarzały się w przypadku tłumaczeń dokonanych przez prominentów pełniących istotne funkcje publiczne)⁵. W późnym renesansie uformowały się dwa przeciwstawne poglądy: możliwie najwierniejszego tłumaczenia (charakterystyczny dla okresu reformacji względem Pisma Świętego i dzieł teologicznych) oraz zyskujący większą popularność model tłumaczenia opierającego się na nieograniczonej swobodzie w czerpaniu z klasyki wybranych elementów piękna lub wartościowości i ich przenoszeniu do literatury własnej. Praktyka tej drugiej formy translacji spowodowała, że „granice

³ J. Domański, W. Seńko, W. Olszaniec, *O poprawnym przekładaniu. Teksty łacińskie i przekłady polskie*, Kęty 2006, s. 159.

⁴ „(...) nec converti ut interpres, sed ut orator, sententiis isdem et earum formis tamquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis. In quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omne verborum vimque servavi” – zob. *De optimo genere oratorum*, V 14, za: A. Brzózka, *Cycezon jako tłumacz*, „Zeszyty Glottodydaktyczne” 2011/3, s. 158.

⁵ E. Ferenc-Szydelko, *Prawo autorskie na ziemiach polskich do 1926 r.*, ZNUJ PWiOWI 2000/75, s. 36–37.

między przekładem, naśladownictwem a utworem pierwotnym stawały się zupełnie płynne”⁶.

To właśnie przełom XVIII i XIX w. przyniósł, wraz z rozkwitem francuskiej poezji i literatury artystycznej, rozwój tłumaczenia swobodnego, opartego na dostosowaniu transkrypcji tekstu do aktualnie panującej normy pojmowania piękna. Ta forma przekładu przerodziła się w – obecnie uznawane za właściwe – tłumaczenie adekwatne. W tym samym okresie nastąpił także znaczący rozwój prawa autorskiego.

Choć każda epoka kreowała własny styl przekładu i właściwe dla siebie kryteria oceny translacji, to najistotniejszym założeniem w tym względzie pozostawało poszanowanie dla oryginału zarówno poprzez oddanie jego istoty, jak i zachowanie jego formy filologicznej.

2. Czym jest tłumaczenie? Próba definicji

Słownikowe definicje terminu „tłumaczenie” oraz „przekład” przedstawiają je najczęściej jako wyjaśnienie, interpretację lub opracowanie tekstu w innym języku niż oryginał. Prezentując definicję tłumaczenia w formie algorytmu, polegałoby ono na znalezieniu w tekście B, sformułowanym w języku B, odpowiednika tekstu A sformułowanego w języku A, pod warunkiem, że ten odpowiednik będzie budził u odbiorcy tę samą reakcję, co tekst A⁷. Można zatem przyjąć, że tłumaczenie polega na sformułowaniu w pewnym języku odpowiednika wypowiedzenia sformułowanego uprzednio w innym języku, przy czym przez język rozumie się system sygnałów używanych przez ludzi do porozumiewania się w przestrzeni lub czasie⁸. Zauważa się jednocześnie, że tłumaczy się zamiar nadawcy komunikatu, a nie zamiar języka⁹.

⁶ J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa...*, s. 53.

⁷ J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa...*, s. 41.

⁸ O. Wojtasiewicz, *Wstęp do teorii...*, s. 18–19.

⁹ J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa...*, s. 44.

Teoria przekładu wyróżnia jego dwie podstawowe postacie: tłumaczenie tekstów pisanych (teksty artystyczno-literackie, naukowe, techniczne, publicystyczne i inne specjalistyczne) oraz przekład ustny (przekład konferencyjny, dubbing, przekład transmitowanych na żywo wydarzeń, przekład symultaniczny)¹⁰. Od poprawnego dokonania przekładu zależy będzie, czy tekst wywoła takie same lub zbliżone reakcje u odbiorcy co w przypadku oryginału, choć będzie miał na to także wpływ sam rodzaj tłumaczonego materiału – reakcje odbiorcze będą niewątpliwie podobniejsze w przypadku prozy naukowej niż poezji¹¹.

3. Rodzaje przekładu

3.1. Przekład literacki i poetycki

Tłumaczenie literackie odzwierciedla nie tylko funkcję komunikacyjną języka, lecz również estetyczną – do funkcjonowania dzieła literackiego w odrębnym języku potrzeba odtworzenia przez tłumacza całego procesu kreacji utworu. Dzieła literackie są wytworami głównie wzruszeniowej natury autora, służącymi jego wypowiedzeniu się, ucieleśnieniu wartości artystycznych kształtujących artystyczne przeżycia oraz wartości estetyczne twórcy. Dlatego też od tłumaczy dzieł literackich wymaga się przymiotów właściwych pisarzom (tj. wrażliwości, pomysłowości, dowcipu), gdyż to właśnie oni zbliżają się do granicy tłumaczenia i kreacji artystycznej, której przekroczenie umożliwi odbiorcy tekstu osiągnięcie tego samego wrażenia jak odbiorcy tekstu oryginalnego. W niektórych kulturach translatorskich (np. amerykańska, w znacznej mierze również europejska) jedynie przekład literacki jest traktowany jako dziedzina sztuki¹².

R. Ingarden traktuje tłumaczenie dzieła literackiego (zwłaszcza artystycznego) jako rekonstrukcję polegającą na wymianie co najmniej samych tylko brzmień słów oryginału na brzmienia przekładu w in-

¹⁰ J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa...*, s. 76.

¹¹ O. Wojtasiewicz, *Wstęp do teorii...*, s. 24.

¹² J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa...*, s. 77.

nym języku, ale zwykle idącym w parze z rozlicznymi zmianami we wszystkich pozostałych warstwach dzieła, a nawet w samej warstwie językowo-brzmieniowej, gdy chodzi o pochodne zjawiska brzmieniowe w tej warstwie występujące, np. o tzw. melodię języka¹³. J. Pieńkos podkreśla, że „przekład dzieła literackiego nie jest prostą wymianą ani brzmień słownych, ani zwykłych znaczeń słów i zwrotów występujących w oryginale na brzmienia i znaczenia słowne innego języka, przy jednoczesnym pozostawieniu w stanie nienaruszonym wszystkich pozostałych jego warstw i związków zachodzących między nimi”¹⁴.

Jak słusznie zauważył już pod koniec XVIII w. A.F. Tytler, „ponieważ twórczość poetycka tak wiele twarzy posiada i rodzaje poezji wyraźnie się od siebie różnią, a czasem nawet diametralnie odmiennej są natury, jasnym jest, że zdolności wystarczające do jednego rodzaju przekładu – tak samo jak do jednego rodzaju twórczości oryginalnej – nie predysponują od razu do doskonałości w wypadku utworów, których natura bardzo jest odmienną”¹⁵.

3.2. Przekład naukowy

Różnica między przekładem literackim a naukowo-technicznym przejawia się m.in. w osobie samego tłumacza – w przypadku utworów literackich przekład będzie nacechowany osobowością tłumacza, którego nie sposób zawrzeć w translacji np. tekstu ustawy. Kolejną fundamentalną różnicę stanowi odmiennosc funkcji obu tłumaczonych tekstów: w odniesieniu do dzieła literackiego istotne jest oddziaływanie na odbiorcę poprzez właściwy przekład przeżycia estetycznego i sfery emocjonalnej, w przypadku dzieła naukowego liczy się jak najdokładniejsze odtworzenie zamierzeń badawczych oraz ich wyników. W efekcie uwypukla się różnorodny charakter wierności tłumaczenia – w przekładzie nauko-

¹³ R. Ingarden, *O tłumaczeniach* [w:] *O sztuce tłumaczenia*, red. M. Rusinek, Wrocław 1955, s. 138.

¹⁴ J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa...*, s. 82.

¹⁵ A.F. Tytler, *Esej o zasadach sztuki przekładowczej* (tłum. K.F. Rudolf), Gdańsk 2014, s. 285.

Jakub M. Doliński – doktor nauk prawnych; absolwent studiów doktoranckich na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz podyplomowego studium z prawa autorskiego i prasowego w Instytucie Prawa Własności Intelektualnej Uniwersytetu Jagiellońskiego; wpisany na listę biegłych sądowych ekspert z zakresu prawa autorskiego i nieuczciwej konkurencji; autor kilkudziesięciu publikacji poświęconych prawu własności intelektualnej.

W publikacji zaprezentowano autorską koncepcję nowego podgatunku dzieła inspirowanego, tzw. utworu autonomicznego. Problematykę oryginalności i zależności tłumaczenia w stosunku do utworu macierzystego zobrazowano licznymi przykładami z literatury, muzyki i filmu.

W monografii omówiono m.in. takie zagadnienia jak:

- prawne aspekty tłumaczeń komputerowych,
- status „pirackich” napisów do filmów umieszczanych w internecie,
- ochrona autorskoprawna tłumaczeń mechanicznych dokonywanych przez oprogramowanie translatorskie.

Publikacja zainteresuje prawników zajmujących się prawem autorskim, w szczególności prawną problematyką tłumaczeń, a także samych tłumaczy oraz pracowników branży wydawniczej i naukowców zajmujących się prawem autorskim oraz translatoryką.

Autor odwołuje się do wielu ciekawych przykładów, rozważania są prowadzone szeroko i dotyczą wielu kwestii (...). Omawia zupełnie nowe rodzaje i obszary tłumaczeń, rzadko stanowiące przedmiot zainteresowania przedstawicieli doktryny prawniczej, a istotne dla odbiorców i użytkowników.

Dr hab. Katarzyna Grzybczyk, prof. UŚ

PUBLIKACJA POLECANA PRZEZ KATEDRĘ PRAWA WŁASNOŚCI INTELEKTUALNEJ
WYDZIAŁU PRAWA I ADMINISTRACJI UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

ISSN 1897-4392
ISBN 978-83-8223-216-5

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45
ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL
WWW.PROFINFO.PL

CENA 129 ZŁ (W TYM 5% VAT)